

JENEI NORBERT

¿Sólo queda VOX? – A spanyol radikális jobboldal megerősödése

Absztrakt

A radikális jobboldali pártok iránti érdeklődés az utóbbi évtizedekben jelentősen megnőtt a politikatudományi szakirodalomban, köszönhetően annak, hogy az európai országokban állandó és meghatározó szereplőivé váltak a pártversenynek. Spanyolország sokáig azon kevés kivétel közé tartozott, ahol nem jött létre releváns radikális jobboldali párt. A helyzet azonban az utóbbi években megváltozott, a VOX rövid idő alatt képes volt az ország harmadik legerősebb pártjává válni. A tanulmány célja megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a VOX megerősödése. Illeszkedve a pártcsalád kutatása során alkalmazott módszertanhoz, a keresleti oldalon a VOX szavazóira összpontosítva bemutatásra kerülnek azok szociokulturális jellemzői és sajátos attitűdjei. Kínálati oldalról pedig a VOX által közvetített legfontosabb üzenetekre, a párt felépítésére, illetve a pártrendszer többi szereplője magatartásának elemzésére kerül a hangsúly. Az eredmények azt mutatják, hogy a VOX szavazói nem térnek el jelentősen a szakirodalomban leírt radikális pártok támogatóitól. Ezenkívül látható, hogy a stabil pártrendszer felbomlása, a Néppárt centrumba történő elmozdulása, valamint a katalán válság kapcsán növekvő polarizáció elősegítette a VOX megerősödését.

Kulcsszavak: radikális jobboldal, VOX, Spanyolország, pártrendszer, kereslet-kínálat

Abstract

Interest in radical right parties has increased significantly in the political science literature in recent decades, due to the fact that they have become permanent and decisive players in the party competition in European countries. For a long time, Spain used to be one of the few exceptions where no relevant radical right party has emerged. However, the situation has changed over the last few years, as VOX has been able to become the third strongest party of the country in a very short time. The aim of the study is to answer the question of what factors explain the strengthening of VOX. In line with the methodology used in the research on the party family, I will focus on the demand side of VOX voters, presenting their socio-cultural characteristics and their specific attitudes. On the supply side, the focus will be on the main messages conveyed by VOX, the structure of the party, and the behaviour of other actors in the party system. The results show that VOX voters do not deviate significantly from supporters of other radical parties described in. It also can be seen that the disintegration of the stable party system, the shift of the People's Party towards the centre and the growing polarisation in the context of the Catalan crisis have contributed to the strengthening of VOX.

Keywords: radical right, VOX, Spain, party system, demand-supply

1. Bevezetés

Napjainkban a radikális jobboldali pártok Európa-szerte fénykorukat élik. A pártcsalád tagjai intézményesült részeivé váltak a pártrendszernek, illetve több országban kormányzati pozícióba is kerültek. Spanyolországban viszonylag későn, 2018-ban vált releváns szereplővé a radikális jobboldal. A VOX, egy néhány évvel korábban alakult, eddig az időpontig szinte teljesen ismeretlen párt tizenkét mandátumot szerzett az andalúz választásokon. A hirtelen jött sikert rögtön a következő évben felülmúlták, hiszen bekerültek a spanyol törvényhozásba. Napjainkban a VOX már az ország harmadik legerősebb pártja, a spanyol pártrendszer hagyományosan két legnagyobb szereplőjétől, a jobboldali Néppárttól (PP) és a baloldali Spanyol Szocialista Munkáspárttól (PSOE) csupán néhány százalékponttal maradnak el a közvélemény-kutatások alapján. A tanulmány célja bemutatni, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a VOX megerősödése, milyen intézményi és társadalmi, gazdasági és politikai körülmények segítették elő a radikális párt létrejöttét és megerősödését Spanyolországban.

A szakirodalmi áttekintő, valamint a spanyol radikalizmus eddigi tendenciáinak összefoglalását követően rátérek a keresleti és kínálati oldal elemeinek vizsgálatára. Keresleti oldalról körbejáróm a VOX szavazóit, feltárva azon szociokulturális és az attitűdök terén fellelhető jellegzetességeiket, melyek megkülönböztetik őket a többi párt választójától. Ezt követően rátérek a kínálati oldalra, kiemelve a VOX legfontosabb jellemzőit, törekvéseit és működését. Végül megerősödésük szempontjából megvizsgálom a média jelentőségét, valamint a spanyol pártrendszerre jellemző eddigi sajátosságokat, és a bevett pártok pozícióját.

A keresleti oldal vizsgálata során a spanyol Szociológiai Kutatóközpont (CIS) nagymintás felméréseit, valamint a European Social Survey legújabb adatsorát használtam. Kínálati oldalon főleg primer forrásokra támaszkodtam, de emellett felhasználtam a spanyol médiafelületeket, a téma kapcsán született néhány tanulmányt, illetve a pártok közötti távolság mérésére a Manifesto Project RILE indexét.

2. A radikális jobboldali pártcsalád

A második világháborút követő évtizedekben a nyugat-európai demokráciák pártrendszerei nagymértékben stabilizálódtak, köszönhetően annak, hogy a politikai rendszer alapvető működési normái terén konszenzus alakult ki a politikai szereplők és a választópolgárok között. Lipset és Rokkan 1960-as években megfogalmazott befagyási hipotézise, amely szerint a pártrendszereket alakító törésvonalak az 1920-as évek óta változatlanok,¹ az 1980-as évekre egyértelműen meghaladottá vált. Számos európai országban ekkor jelentek meg tendenciaszerűen a jobboldali radikális pártok a politikai versenyben. Noha korábban is voltak kisebb hullámok a jobboldali radikalizmusnak, ezek szórványosak és időlegesen voltak, és csupán néhány országra korlátozódtak.²

Az új szereplők a politikatudomány figyelmét is felkeltették. Számos szerző kezdett el foglalkozni az említett pártokkal, és igyekezett választakat adni a jelenség kapcsán felmerülő kérdésekre. Az eltérő történeti gyökerek, illetve a kialakulásuk kapcsán megmutatkozó különbségek ellenére a szakirodalom egységes pártcsaládként hivatkozik rájuk, köszönhetően annak, hogy a minimális eltérésekkel is megközelítőleg hasonló profillal rendelkeznek.³ A pártcsalád megnevezése viszont komoly vitákat generált.

Betz radikális jobboldali populista pártokról ír, leválasztva ezeket a szélsőjobboldalról, mivel az említett pártok igyekeznek távolságot tartani tőlük.⁴ Kitschelt és McGann szintén distinkciót tesz a fasizmus különböző változatai és az általuk új radikális jobboldalinak nevezett pártok között, hiszen állításuk szerint a fasizmus antiliberalis, antikonzervatív és antiszocialista, valamint a kapitalizmusellenesség és a korporatizmus központi eleme gondolatiságuknak, azonban az említett nézetek egyáltalán nem jellemzők az új radikális jobboldali pártokra.⁵ Ignazi – elvetve a radikális jobboldali jelzõt annak modernitásellenes, ellenforradalmi gondolkodásban fellelhető gyökerei miatt – a szélsőjobboldali kifejezést

1 Lipset–Rokkan 1967, 50.

2 Betz 1994, 23.

3 Dúró–Hajdú 2020, 14.

4 Betz 1994, 3; 108.

5 Kitschelt–McGann 1995, 29–31.

preferálja, noha ő is különbséget tesz a fasiszta ideológiához kötődő hagyományos szélsőjobboldali és a fasiszta eredetet tagadó posztindusztriális szélsőjobboldali pártok között.⁶ Norris egyaránt elveti a fasiszta és a szélsőjobboldali megnevezést, mivel az új típusú pártok nem antikapitalisták és nem is korporatisták, valamint elfogadják a demokratikus játékszabályokat. Ezért inkább a radikális jobboldal mellett teszi le a voksát, mely szerinte egyértelműen jelzi az ideológiai skálán elfoglalt helyüket. Ezenkívül ez egy jól megalapozott és régóta használatos fogalom, ráadásul kevésbé kapcsolódnak hozzá negatív képzettársítások.⁷ Mudde szerint a szélsőjobboldal tagadja a demokratikus berendezkedés egyik fontos alapelvét, a népszuverenitást, ezzel szemben a radikális jobboldal (névlegesen) demokratikusnak nevezhető, még abban az esetben is, ha szembehelyezkedik a liberális demokráciák néhány alapelvével, éppen ezért ő a populista radikális jobboldali megnevezést alkalmazza.⁸

A fogalmi káosz ellenére látható, hogy a szerzők elválasztják az új keletű pártokat a régi idők fasizmusától, hiszen az új formációk (I) tagadják a fasiszta múltat, (II) az ideológiai elemeket tekintve jelentős az eltérés a két világháború közötti fasiszta pártokhoz képest, valamint (III) kritikáik ellenére elfogadják a demokratikus kereteket, azaz terror és erőszak alkalmazása nélkül, választások útján igyekeznek megszerezni a hatalmat.

A definíciós vitában nem kívánok igazságot tenni, azonban a magam részéről a Norris által használt fogalmat gondolom a legpontosabbnak, ennek okán a továbbiakban a radikális jobboldal megnevezést fogom alkalmazni a tanulmányban az elemzett pártok kapcsán.

A pártcsaládba való besorolás feltételei és az általános jellemzők kapcsán ugyancsak komoly vita bontakozott ki. Betz arra a következtetésre jutott, hogy a radikális jobboldali pártok a szélsőjobboldal és a Nouvelle Droite társadalmi-politikai programjának bizonyos elemeit összevonják a klasszikus liberalizmus egyénről és gazdaságról vallott elképzeléseivel, majd ezt leegyszerűsített és koncentrált formában juttatják el a kiábrándult választók tömegeihez.⁹ Kitschelt és McGann meglehetősen hasonló tényezőket sorol fel: a piacpárti gazdaságpolitikát, a tekintélyelvűséget,

⁶ Ignazi 2003, 28–32.

⁷ Norris 2005, 45–46.

⁸ Mudde 2007, 28–31.

⁹ Betz 1994, 4.

valamint az egyéni autonómia korlátozásának igényét a kulturális kifejeződések terén.¹⁰ Mudde három kulcsfontosságú elemet említ meg a pártcsalád kapcsán: a tekintélyelvűséget (a szigorúan rendezett társadalomba vetett hit), a populizmust (a társadalom felosztása korrupt elitre és tiszta népre), illetve a nacionalizmus és az idegengyűlölet kombinációját magába foglaló nativizmust.¹¹ A legfrissebb eredmények kiemelik a nacionalizmust, melyből egyrészt következik a nemzeti szuverenitás fontossága és az euroszkepticizmus, másrészt pedig a gazdaságpolitikai protekcionizmus, de lényeges tényező még az elit-, a bevándorlás- és iszlámellenesség, a tekintélyelvűség és a rendpártiság.¹² Bár ebben a kérdésben nincs szakirodalmi konszenzus, több olyan jellemzőt is találhatunk, melyek a szerzők többségénél előkerülnek (például nacionalizmus, tekintélyelvűség, bevándorlásellenesség, elitellenes retorika).

2.1 A radikális jobboldal megerősödése – keresleti és kínálati megközelítés

Az elmúlt évtizedekben számtalan elmélet látott napvilágot, melyek igyekeztek magyarázatot adni arra, hogy milyen tényezők segítik a radikális jobboldali pártokat. A kezdeti munkák választói oldalról közelítettek a témához, igyekezve összefüggéseket találni a pártcsaládra való szavazási hajlandóság, valamint a választók szociokulturális jellemzői és attitűdjei között. Eleinte többen is a posztindusztriális fordulat hatására bekövetkezett változásokat nevezték meg fő felelősként. Ennek okán azok a személyek képezik a pártcsalád legfőbb bázisát, akik nem voltak képesek alkalmazkodni a modernizációs folyamatok jelentette kihívásokhoz és változásokhoz, vagyis a kézgalléros munkások, a kisvállalkozók, a gazdák, az alacsonyabb jövedelműek és a munkanélküliek.¹³ Ezen jellemzőkhöz társul még néhány jellegzetes attitűd is, mint például a politikai rendszerrel, az elittel, illetve a pártokkal szembeni bizalmatlanság és elégedetlen-

10 Kitschelt–McGann 1995, 2.

11 Mudde 2007, 22–23.

12 Dúró–Hajdú 2020, 20; 45.

13 Betz 1994, 169–179; Kitschelt–McGann 1995, 42; Ignazi 2003, 202.

ség, a tekintélyelvűség, valamint a migráció elítélése.¹⁴ Az attitűdök terén látható sajátosságok fő indoka a nem anyagi jellegű konfliktusok megjelenése. A globalizáció hatására az állami autoritás szüntelenül gyengült, a hagyományos társadalmi kötelékek felbomlottak, az erkölcsi normák jelentőségüket veszítették, továbbá a hierarchikusan felépülő társadalom által nyújtott biztonságérzet is eltűnt a függelmi viszonyok megszűnésével. Az események hatására pedig a társadalom bizonyos csoportjai értékvaltáson mentek keresztül sérelmeik miatt (csendes ellenforradalom).¹⁵

Norris kritikája szerint a strukturális változások szimpla leírása csupán részben képes magyarázatot adni a pártcsalád térnyerésére, mivel önmagában a proteszt hangulat jelenléte nem jelenti automatikusan azt, hogy a pártrendszerben egy erős radikális jobboldali párttal találkozhatunk.¹⁶ A társadalmi, demográfiai tényezők kapcsán kiemeli például a nemek közötti szakadékot a férfiak túlsúlya okán, valamint mind a szakképzett, mind a szakképzetlen munkások, illetve a kispolgárok felülreprezentáltóságát a radikális jobboldali pártok szavazói között.¹⁷

A választói igények azonban önmagukban nem elégségesek a sikeresség vizsgálatánál, hiszen a társadalmi igény mértéke lényegtelen tényező abban az esetben, ha nincs olyan szereplő, aki ezt képes kielégíteni. Éppen ezért számos más szempontot is figyelembe kell vennünk, például a pártok által közvetített üzeneteket vagy éppen a rivális pártok stratégiáját. Kitschelt és McGann elsők között emelte ki az 1980-as években a politikai térben bekövetkezett változást, amely során a nyugat-európai országokra jellemző gazdaságpolitikai bal-jobb dimenzió jelentősen átalakult egy jobboldali-autoriter kontra baloldali-libertárius tengellyé. A bekövetkezett változásokra a pártoknak is reagálniuk kellett, amelyek, ha a medián szavazó irányába való elmozdulás mellett döntöttek, megerősítették a lehetőségét a radikális jobboldal megerősödésének. A pártok konvergenciája így egyfelől kitöltetlenül hagyja a politikai paletta jobboldalát, másfelől a jobboldali érzelmű szavazók számára a centrumba mozduló mérsékelt konzervatív párt túlságosan hasonló lesz a szociáldemokrata párthoz,

14 Betz 1994, 173; Kitschelt–McGann 1995, 11; Ignazi 2003, 204.

15 Ignazi 2003, 201–203.

16 Norris 2005, 12–13.

17 Uo. 146–148.

ezáltal a radikális jobboldali kihívót fogják választani.¹⁸ Azonban Ignazi szerint a konzervatív pártok először jobbra mozdultak el a neokonzervatív hullám hatására, ezáltal radikalizálták a diskurzust a korábban tabunak számító témák közbeszédbe való beemelésével (például nemzeti identitás, bevándorlás kérdése, nemi és családi szerepek hagyományos felfogása). Később valóban közeledtek a centrumhoz, de azáltal, hogy a témákat és a különböző nézeteket legitimálták, előnyös helyzetet teremtettek a radikális jobboldali pártok számára.¹⁹

A pártok által közvetített üzenetekről már szó esett korábban, viszont az ellenségképek szerepéről érdemes még említést tenni. A legnagyobb figyelmet általában az államon belüli, de a nemzetén kívüli ellenségek kapják, azaz a bevándorlók és az őshonos kisebbségek. Az is gyakori ugyanakkor, hogy az államon és nemzetén belüli ellenségeknek – korrupció és áruló elit – tulajdonítják a veszélyeket. Az ellenségképzés szerepe kettős: egyrészt egy közös ellenség képes homogenizálni a belső csoportot, másrészt létrehozza a jó-rossz dichotómiát, azaz a becsületes és szorgalmas néppel szembeállított bűnöző és élősködő ellenséget.²⁰

A jobboldali radikális pártok felépítésére a hierarchikus tagolódás és a karizmatikus vezető dominanciája jellemző. Utóbbinak a kezdeti időszakban van kiemelt szerepe, mivel egy karizmatikus vezetővel könnyebb azonosulniuk a választóknak, míg a pártszervezet inkább a későbbi időszakban, azaz a felszínen maradás idején kap nagyobb hangsúlyt.²¹

3. A spanyol radikális jobboldal fejlődéstörténete

Franco 1975-ös halála, illetve az ezzel elinduló demokratizálódási folyamat óta Spanyolországban nem létezett releváns radikális jobboldali párt. A VOX térnyeréséig a legjobb eredményt 1979-ben érte el a Fuerza Nueva (2,1 százalék), azonban ezt követően a mikroszkopikus méretű falangis-

¹⁸ Kitschelt–McGann 1995, 15–18.

¹⁹ Ignazi 2003, 208–209.

²⁰ Mudde 2007, 89.

²¹ Uo. 260–273.

ta szervezetek sokasága, valamint a később létrejövő radikális jobboldali pártok eredményeiket összeadva sem érték el az egy százalékot.²²

A jelenség okát többen igyekeztek megmagyarázni, kiemelve többek között a diktatúra időszakához kötődő negatív tapasztalatokat,²³ az egyseges nemzeti identitás gyengeségét,²⁴ valamint a konzervatív Néppárt által elfoglalt pozíciót, melynek köszönhetőn a párt monopolhelyzetbe került a jobboldalon.²⁵ Később megjegyezték, hogy választói oldalról semmi sem zárna ki egy releváns radikális jobboldali párt meglétét, mivel az 1990-es évek végétől kezdve egyre nagyobb mértékű volt az országot érintő migráció, melynek hatására a bevándorlásellenes attitűd is elterjedt, valamint a gazdasági válság óta rohamosan megnőtt az intézményekkel és a politikával szembeni elégedetlenség. Azonban három tényező mégis akadályozza ezt: a gyakorlatban aránytalan választási rendszer, a törésvonalak, illetve a Néppárt pozíciója.²⁶ A VOX azonban mégis sikeresen áttörte ezeket a falakat.

A pártot néhány, a Néppártból kilépő politikus hozta létre 2013 decemberében, akik kifogásolták a Mariano Rajoy által vezetett párt Katalóniával és ETA-val szembeni politikáját, illetve korrupciógyanús ügyeit.²⁷ A sikertelen 2014-es Európai Parlamenti választások után a párt korábbi elnöke lemondott pozíciójáról, majd megválasztották a VOX új elnökét, Santiago Abascalt, aki a mai napig a párt vezetője. Az ezt követő időszak nem hozott számukra sem nagy sikereket, sem jelentős médiafigyelmet. A 2015-ben tartott, majd egy évvel később megismételt általános választásokon ugyan elindultak, de nem lépték át az egy százalékot. A helyzet azonban megváltozott, amikor a katalán politikai vezetők engedély nélküli népszavazást tartottak Katalónia függetlenségéről 2017 októberében, majd a katalán parlament megszavazta a spanyol államtól való elszakadásról szóló törvényt.²⁸ Az események miatt a VOX keresetet nyújtott be a szeparatisták ellen, amely nemcsak médiafigyelmet generált a párt

22 <https://infoelectoral.interior.gob.es/opencms/es/inicio/>

23 González Enríquez 2017.

24 Muñoz 2009.

25 Llamazares et al. 2006.

26 Alonso–Kaltwasser 2015.

27 Sangiao 2018.

28 Santana–Montero 2020.

számára, hanem tagságát is megnövelte húsz százalékkal.²⁹ A következő fontos pillanat egy évvel később érkezett el, amikor a madridi Palacio Vistalegrében megtartott VOX-gyűlésen mintegy tízezren vettek részt.³⁰

Az igazi áttörésre az andalúz választásokon került sor 2018. december 2-án, amelyen a VOX, mindenki legnagyobb meglepetésére, 12 mandátumot szerzett a szavazatok 11 százalékával. 2019 áprilisában a szavazók 10,2, majd a novemberben megismételt általános választásokon már 15 százaléka szavazott a pártra, amely előbb 24, később 52 mandátumot jelentett számukra a Cortes alsóházában. Bár a párt választást ez idáig még nem nyert, jelentős eredménynek nevezhető, hogy sikereik kezdete óta külső támogatói az andalúz, a murciai és a madridi autonóm közösségek kormányainak, valamint hivatalosan is koalícióra léptek a Néppárttal 2022 áprilisában Kasztília és Leónban.

4. Keresleti oldal

A spanyol politikai élet változásai mellett a VOX sikereiben a választói igények is szerepet játszottak. Ennek alátámasztására az alábbiakban bemutatásra kerülnek a párt szavazóinak legfontosabb szociokulturális jellemzői. A VOX szavazói mellett a táblázatok tartalmazzák Spanyolország többi, jelentős országos támogatottsággal rendelkező pártjának³¹ választói jellegzetességeit, valamint a spanyol lakosság egészére vonatkozó jellemzőket is. Így nemcsak az derülhet ki, hogy a pártcsaládon belül unikálisnak számít-e a VOX, hanem az is, hogy mely spanyol pártokhoz hasonlít, és melyektől különbözik leginkább szavazóbázisuk tekintetében.

29 Público 2017.

30 Europa Press 2018.

31 A konzervatív Néppárt (PP), illetve a baloldali Spanyol Szociáldemokrata Munkáspárt (PSOE) tekinthető a hagyományosan legnagyobb pártoknak. Ezenfelül két újabban alakult párt is szerepetre kerül, azaz a jobbközép, liberális Ciudadanos (C's), valamint a radikális baloldali Unidos Podemos (UP).

4.1 Társadalmi, demográfiai jellemzők

A radikális jobboldali pártcsaláddal kapcsolatos eddigi kutatások eredményeinek mindegyike a férfiak felülreprezentáltságát emelte ki választói oldalról,³² és mint az 1. táblázatban látható, a VOX is beleillik az eddig kialakított képbe.

1. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága nemek szerinti megoszlásban

Nem	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
Férfi	57,91%	47,46%	48,59%	44,93%	67,31%	48,36%
Nő	42,09%	52,54%	51,41%	55,07%	32,69%	51,64%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a Centro de Investigaciones Sociológicas (továbbiakban CIS) adatai alapján

A 34 százalékpontos különbség abszolút kiemelkedőnek mondható a pártrendszer többi szereplőjéhez viszonyítva, hiszen egyik párt esetében sem tapasztalhatunk ilyen mértékű különbséget az ún. *gender gap* kapcsán. A VOX mellett a Podemos az egyetlen olyan párt, ahol a férfiak felülreprezentáltsága kimutatható, azonban ott ez jóval kisebb. A VOX esetében a női szimpatizánsok alacsonyabb számának okát abban látom, hogy a pártot egyfelől kifejezetten egy antifeminista retorika jellemzi – a VOX választási programjában megjelenik többek között a nemi alapú erőszakról szóló törvény eltörlésének, illetve a radikális feminista szervezetek visszaszorításának az igénye³³ –, másfelől az általuk készített anyagok többségét átjárja az erőteljes maskulinitás, nem is beszélve Santiago Abascal közösségimédia-platformjain mutatott macsó imázsról.³⁴ Ezen

³² Például Norris 2005; Mudde 2007.

³³ VOX 2021.

³⁴ Utóbbira jó példa lehet a 2018-as andalúz választási kampány egyik rövid videója, melyben a pártelnök lóháton igyekszik visszahódítani Spanyolországot. Lásd: https://www.antena3.com/noticias/espana/santiago-abascal-vox-caballo-reconquistar-andalucia-video_201811135beadcc0cf200fa81f731e1.html

elemek összessége pedig elidegenítően hathat a női választópolgárok egy jelentős részére.

2. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága életkor szerinti megoszlásban

Életkor	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
18–25	14,67%	6,34%	11,21%	5,46%	11,59%	9,04%
26–35	21,25%	9,63%	17,14%	7,44%	19,66%	13,29%
36–45	22,62%	16,04%	26,77%	13,70%	23,70%	19,22%
46–55	17,94%	18,41%	19,82%	16,76%	21,53%	19,18%
56–65	14,58%	20,10%	12,83%	15,46%	11,18%	16,25%
> 65	8,93%	29,48%	12,23%	41,18%	12,33%	23,02%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatai alapján

Életkori sajátosságok tekintetében a VOX vegyes képet mutat. A párt szavazóinak legnagyobb részét a 36 és 45 év közöttiek teszik ki, noha ettől a korcsoporttól csupán minimálisan maradnak el a 26 és 35, valamint a 46 és 55 év közöttiek. A párt a legfiatalabbak, valamint az imént említett korcsoportok mindegyikében felülreprezentált a spanyol lakosság egészéhez képest, míg az idősebb korosztályokban alulreprezentált. Mélyebb összehasonlítás esetén az válik nyilvánvalóvá, hogy nem is a VOX és a többi szereplő között általában kell meghúznunk a határt, hanem a régi és az új pártok között, hiszen a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) és a Néppárt (PP) szavazóinak legnagyobb részét az idősebb korosztály tagjai teszik ki.

Norris korábban kiemelte, hogy a pártcsalád tagjai leginkább a kisebb, vidéki településeken népszerűek,³⁵ ellenben az újabb eredmények jelentősen árnyalják megállapítását.³⁶ A VOX esetében azonban továbbra is megállja helyét Norris kijelentése.

³⁵ Norris 2005, 143.

³⁶ Dúró–Hajdú 2020, 40–41.

3. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága a települések mérete szerint

Település mérete	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
<10 000	15,02%	22,57%	17,82%	25,34%	19,33%	21,51%
10 001–50 000	24,87%	26,17%	26,76%	22,51%	27,03%	26,48%
50 000–100 000	11,26%	11,64%	13,61%	14,55%	14,99%	12,07%
100 001–400 000	26,50%	21,72%	22,13%	19,09%	20,83%	22,17%
400 001–1 000 000	9,76%	7,73%	9,31%	8,02%	9,15%	7,66%
>1 000 000	12,59%	10,16%	10,37%	10,50%	8,67%	10,11%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatai alapján

A 3. táblázat szerint a párt szavazóinak több mint 60 százalékát olyan személyek teszik ki, akik százezer főnél kisebb településen élnek. A VOX elsősorban a legnagyobb városokban teljesít rosszabbul a többi párthoz képest, noha a négyszázezer és egymillió fő közötti településeken még ők is leghagyják a spanyol pártrendszer korábbi két blokkjának vezető erejét, a Szocialista Munkáspártot (PSOE) és a Néppártot (PP), amelyek a pártrendszer adottságai miatt évtizedekig hegemón pozícióban voltak bal-, illetve jobboldalon. A településtípusok mellett a VOX támogatottságát tekintve kirajzolódni látszik egy sajátos területi mintázat is. 2019 novemberében legjobb eredményét a két legdélebbi autonóm közösségben, Andalúziában és Murciában, illetve az észak-afrikai autonóm városban, Ceutában érte el a párt. Ez meglátásom szerint a migrációs folyamattal magyarázható. Területi elhelyezkedésükből kifolyólag az említett térségeket érinti leginkább az Afrika felől érkező illegális migráció, melyre a VOX elég radikális megoldási javaslatokkal állt elő.³⁷

A radikális pártokról szóló irodalom a párttámogatók végzettsége kapcsán a felsőfokú végzettségük kisebb arányát állapítja meg.³⁸ A 4. táblázatból látható, hogy a VOX szavazói között valóban nem képviseltetik ma-

37 Például az országban illegálisan tartózkodók kiutasítása, a bevándorlókat segítő NGO-k anyagi támogatásának leállítás, az egészségügyhöz való hozzáférés megszüntetése a határsértők esetében. Lásd: VOX 2021.

38 Dúró–Hajdú 2020, 40–41.

gukat nagyobb arányban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, ellenben a spanyol lakosság egészéhez viszonyítva nincs jelentős eltérés e tekintetben. A legkevésbé képzettek – a középfok alatti végzettségűek – körében nem kimagasló a VOX támogatottsága, hiszen a párt szavazóinak csupán igen kis részét (10 százalék) teszik ki.

4. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága legmagasabb iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
Alapfokú alatt	1,46%	10,21%	2,52%	8,43%	1,82%	5,80%
Alapfokú	6,60%	19,78%	7,83%	21,76%	8,73%	15,21%
Középfokú*	21,13%	23,83%	19,67%	20,77%	31,03%	22,84%
Szakképzés	22,20%	16,45%	22,05%	12,06%	21,82%	18,88%
Érettségi	15,55%	11,64%	14,87%	12,84%	16,18%	13,22%
Felsőfokú	33,05%	18,10%	33,05%	24,15%	20,42%	24,06%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

*A kötelező középfokú oktatást követően választási lehetőség van szakképzés és érettségire való felkészítés között.

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

Éppen ezért legnagyobb arányban a középfokú végzettségek valamelyikével rendelkezők képviseltetik magukat. Ebben a tekintetben különlegesen nevezhető a VOX, hiszen a középfokú végzettségűek jóval nagyobb arányban vannak jelen szavazóik között, mint a többi párt esetében.

A jobboldali radikalizmussal foglalkozó szakirodalom már egészen a kezdetektől fogva nagy jelentőséget tulajdonít az osztály-hovatartozásnak, illetve az egyének gazdasági helyzetének. Különböző szerzők³⁹ arra a következtetésre jutottak, hogy a radikális jobboldali pártok nagyobb eséllyel szólítják meg azokat, akik gazdasági helyzetüket tekintve bizonytalanok, és a társadalom periferiáján foglalnak helyet. Ez egyfelől magába foglalja a legkiszolgáltatottabb személyeket (munkanélküliek, legalacso-

39 Betz 1994; Kitschelt–McGann 1995; Ignazi 2003.

nyabb jövedelemmel rendelkezők), másfelől a modernizációs folyamatok veszteseit, azaz a kékgalléros munkásokat és a leszakadó középrétegeket.

5. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága osztály-hovatartozás alapján

Osztály	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
Felső/felső közép	3,10%	2,63%	6,57%	8,55%	6,22%	3,83%
Közép	44,15%	41,47%	58,17%	51,78%	50,33%	45,74%
Alsó közép	21,78%	21,89%	16,73%	15,76%	19,43%	19,67%
Munkásosztály	24,69%	25,74%	14,84%	15,72%	17,99%	22,14%
Alsó/szegény	2,59%	3,08%	1,29%	2,49%	3,44%	2,99%
Egyéb/NT	3,68%	5,21%	2,39%	5,70%	2,58%	5,63%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatai alapján

Az 5. táblázat adataiból látható, hogy a VOX szavazóinak felét a középosztály tagjai teszik ki, mely nagyobbban mondható a két baloldali, ellenben kisebbnek a két jobboldali párthoz képest. A legfelsőbb osztályok esetén hasonló kép rajzolódik ki, azonban az alsóbb rétegek kapcsán fordított a tendencia. A CIS adataiból továbbá az is látszik, hogy a spanyol radikálisok legfőbb bázisát nem kizárólag a leszakadó rétegek teszik ki. A mezőgazdasági és az ipari szektorban dolgozók a párt szavazóinak csupán 18 százalékát alkotják, ami a spanyol lakosság egészéhez viszonyítva alacsonynak nevezhető. A párt ezenfelül igencsak felülreprezentált az alkalmazottakkal rendelkező vállalkozók (6 százalék) és az egyéni vállalkozók (17 százalék) között az összlakossághoz képest, ami a pártok többségét kiugróan felülmúlja.⁴⁰

Az eddigieken felül azonban érdemes figyelembe venni a jövedelmi jellemzőt is. Bár az osztály-hovatartozás és a gazdasági tevékenység típusa egyaránt fontos indikátoroknak tekinthetők, csak hogy ezek sok esetben nem mutatják meg, hogy az egyéneknek milyen a tényleges gazdasági helyzete.

⁴⁰ CIS 2019.

6. táblázat: A spanyol pártok támogatottsága kereseti kategóriák szerint

Nettó jövedelem	Pártpreferencia					
	UP	PSOE	C's	PP	VOX	Teljes népesség
0–300 €	23,41%	21,37%	20,21%	22,30%	19,69%	21,61%
301–600 €	8,67%	10,04%	7,77%	9,71%	5,51%	9,43%
601–900 €	12,72%	19,24%	14,51%	19,43%	16,93%	17,78%
901 – 1 200 €	16,18%	20,54%	20,73%	18,10%	19,69%	18,68%
1 201 – 1 800 €	24,86%	18,18%	20,21%	17,66%	22,44%	19,29%
1 801 – 2 400 €	11,27%	6,26%	9,84%	5,74%	11,02%	8,28%
> 2 400 €	2,89%	4,37%	6,74%	7,06%	4,72%	4,93%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatsorai alapján

A 6. táblázatban látható, hogy a VOX alulreprezentált, mind a többi párt-hoz, mind a teljes lakossághoz képest a két legalacsonyabb kereseti kategóriába esők körében. Ennek alapján – a szakirodalomnak ellentmondóan – kijelenthető, hogy a VOX legfőbb bázisát nem a modernizációs folyamatok vesztesei, illetve a legelesettebb társadalmi csoportok teszik ki, bár igaz, hogy ők is jelen vannak szavazóik között. A spanyol pártok legjelentősebb bázisa az átlagos keresetűek közül kerül ki, és ebből a szempontból nincs nagy eltérés a VOX és a többi szereplő között.

4.2 Az attitűdök terén megmutatkozó jellegzetességek

Abban az esetben, ha a választók személyes attitűdjei és a radikális jobboldal által közvetített üzenetek között jelentős egyezés mutatható ki, feltételezhető, hogy nagyobb eséllyel alakul ki szimpátia részükről, mely a későbbiek folyamán szavazatokra is váltható. Az említettek okán érdemes megvizsgálunk a VOX szavazóinak attitűdjeit, amelyeket később majd összevethetünk a párt értékeivel, az általuk képviselt célokkal és közvetített üzeneteikkel.

A 7. táblázat különböző attitűdcsoportok szerint tartalmazza a spanyol választók ismérveit. Az első két csoport az elitellenességet hivatott mérni, a harmadik pedig a rendszerellenességet. Utóbbi esetében azonban hangsúlyoznám, hogy az alacsony értékek nem jelentik a demokratikus

rendszer teljes elvetését, csupán a jelenlegi formájában működő rendszerrel szembeni elégedetlenséget. A migrációs folyamatok értékelése és az LGBTQ közösséggel kapcsolatos attitűdök a bevándorlásellenességet és a szexuális kisebbségekkel szembeni elfogadás mértékét igyekeznek megmutatni. A következő csoport a nemzeti szuverenitás fontosságát és az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatot jelzi. Az egyéb attitűdök pedig a tekintélyelvűséghez, a rendpártisághoz és tradicionális értékekhez való viszonyt hivatottak bemutatni.

7. táblázat: A spanyol választópolgárok attitűdjei

Attitűdcsoportok		Pártpreferencia					
		UP	PSOE	C's	PP	VOX	Lakosság
Intézményi és politikai bizalom (1–10)	ENSZ	4,64	4,98	5,50	4,86	4,23	4,81
	EP	4,20	4,99	5,21	4,60	3,47	4,48
	Igazságszolgáltatás	4,21	5,31	5,97	5,48	4,01	4,75
	Parlament	4,10	4,93	5,03	4,32	3,28	4,22
	Pártok	2,43	2,96	3,01	2,81	1,47	2,59
	Politikusok	2,47	3,13	2,87	2,83	1,48	2,62
Kormányzati elégedettség (1–10)	Kormányzat	3,43	4,60	2,87	2,49	1,57	3,22
	Gazdaság	3,70	4,46	4,27	4,46	3,48	4,12
	Oktatás	4,33	5,58	5,02	5,19	4,77	5,06
	Egészségügy	5,40	6,29	6,07	6,48	5,88	6,01
Politikai rendszer működése (1–10)	Demokrácia működése	4,11	5,73	5,43	5,32	3,91	4,79
	Állampolgári befolyás	4,11	4,34	4,27	3,88	3,58	4,08
	Döntések átláthatósága	3,67	4,14	3,49	3,58	3,33	3,73
	Állampolgári érdekek figyelembevétele	4,16	4,70	4,18	4,26	3,55	4,25
Migráció (1–10)	Gazdasági hatások	6,83	6,29	5,96	5,32	3,55	5,98
	Kulturális hatások	7,61	6,71	6,17	5,77	3,10	6,48
	Ország egészére gyakorolt hatás	6,79	5,85	5,54	5,03	2,85	5,65
LGBTQ (1–5)	Személyek elfogadása	4,74	4,46	4,53	4,07	4,10	4,42
	Örökbefogadás támogatása	4,69	4,27	4,15	3,66	3,82	4,18

<i>Attitűdcsoportok</i>		<i>Pártpreferencia</i>					
		<i>UP</i>	<i>PSOE</i>	<i>C's</i>	<i>PP</i>	<i>VOX</i>	<i>Lakosság</i>
ES kontra EU (1–10)	Ézelmi kötődés: ES	6,53	8,08	8,58	8,72	9,26	7,60
	Ézelmi kötődés: EU	5,91	6,74	7,22	6,74	6,64	6,41
	Európai integráció értékelése	6,57	6,65	6,43	5,90	5,10	6,36
Egyéb attitűdök	Ideológiai pozíció (1–10)	2,26	3,42	5,51	6,58	7,84	4,34
	Vallásosság (1–10)	1,75	3,74	3,96	5,60	4,80	3,78
	Szabálykövetés fontossága (1–6)	3,39	3,90	4,03	4,36	4,64	3,87
	Hagyományok fontossága (1–6)	3,40	4,33	4,43	4,56	4,78	4,29
	Erős kormányzat iránti igény (1–6)	4,77	4,85	5,15	5,13	5,34	4,94

Forrás: Saját gyűjtés az ESS adatsora alapján

Megjegyzés: A táblázat soraiban szereplő adatok az egyes pártok szavazói által adott válaszok átlagos értékeit mutatják. Az alacsonyabb értékek kisebb mértékű, a magasabb értékek pedig nagyobb mértékű bizalmat, elégedettséget és egyetértést jelentenek.

A spanyol választókról évtizedekre visszamenőleg kijelenthető, hogy jelentős mértékben támogatják a demokráciát, azonban a demokrácia működésével való elégedettségük ingadozó, a politika iránti bizalmi szintjük pedig viszonylag alacsonynak mondható.⁴¹ A 2008-as gazdasági válságot és a pártok által elkövetett korrupciós botrányok sorozatát követően, valamint a kormányzat lassú reagálóképességének köszönhetően soha nem látott mélypontra süllyedt az intézményi bizalom és a demokráciával való elégedettség szintje.⁴²

A VOX szavazói esetében az egyébként sem túl magas intézményi bizalom még alacsonyabbnak mondható, különösképpen a pártokkal és a politikusokkal szemben. Emellett a nemzeti parlamenttel és az EP-vel szembeni bizalmatlanság is körükben a legnagyobb. A kormányzati teljesítmény értékelése valamivel vegyesebb képet mutat, hiszen az oktatással, de főleg az egészségüggyel kapcsolatban általában nagyobb az

41 Montero–Torcal 1990.

42 Torcal–Christmann 2020.

elégedettség a spanyol állampolgárok körében, ellenben a gazdaság, de még inkább a kormányzat egészével szemben nagyobb az elégedetlenség. A VOX szavazói mind a négy tényezőt az átlagosnál rosszabbra értékelték.

A politikai rendszer működésének értékelése hasonló képet mutat. A demokrácia működését értékelték legjobbra az állampolgárok (4,79 pont), azonban ez sem mondható túl pozitív eredménynek. A politikai döntésekre kifejtett befolyást (4,08 pont), de főleg a transzparenciát (3,73 pont) még ennél is alacsonyabbra értékelték. A VOX szavazói minden kérdéskörben jóval rosszabb pontszámot adtak (kevesebb mint 4 pont), nemcsak az összlakossághoz, hanem a többi párt szavazójához viszonyítva is. Az adatok tehát azt mutatják, hogy a VOX szavazói között nagyobb arányban jelenik meg elitellenesség és rendszerellenesség.

A spanyolok körében a migrációs folyamatok értékelése közepes, illetve annál egy kicsit pozitívabb képet mutat. A VOX szavazói azonban az országos adatoknál jóval negatívabban értékelték a migrációs folyamatok minden aspektusát (2,85 és 3,55 közötti pontszámok), azaz körükben az átlagosnál jóval nagyobb mértékű a bevándorlásellenesség.

A szexuális kisebbségekhez való viszonyulás terén a spanyol lakosság elfogadónak tekinthető. Érdekes módon még a VOX választói is viszonylag közel vannak a maximálisan adható értékhez, bár az örökbefogadás támogatásának valamivel nagyobb az elutasíttósága.

Spanyolországhoz minden párt választója, leszámítva a Podemost, az átlagnál jobban kötődik érzelmileg. A minimális eltérések ellenére mégis a VOX szavazóira jellemző a legnagyobb mértékű érzelmi kötődés (9,26 pont). A VOX választói értékelték a legrosszabbul az európai integráció eddigi eredményeit (5,10 pont). Ez azonban nem jelent erőteljes euroszkeptizmust, ugyanis szavazóik csupán 15 százaléka döntene az EU-ból való kilépés mellett egy esetleges népszavazás esetén.

Egyéb attitűdök terén az látható, hogy a VOX szavazói a szabálykövetést (4,64 pont), a hagyományokat (4,78), illetve az erős kormányzatot (5,34) fontosabbnak tartják az átlagosnál. A vallásosság mértékéről ez ugyancsak elmondható (4,80 pont), azzal a különbséggel, hogy nem ők, hanem a PP választói a leginkább vallásos csoport. Az ideológiai önbesorolásból egyértelmű kép rajzolódik ki. Az enyhén balra tolódott spanyol társadalomban a legjobboldalibbak a VOX-ot támogatják. Az ideológiai skálán elfoglalt pozíció alapján kijelenthető, hogy esetükben nem kizárólag proteszt szavazatról beszélhetünk, mely elitellenességből vagy a de-

mokrácia működésével való elégedetlenségből fakad, hanem ideológiai alapú választásról.

Összefoglalóan elmondható, hogy a VOX szavazóbázisát többségében a fiatal felnőtt és középkorú férfiak jelentik, akik leginkább százezer főnél kisebb településeken élnek. Túlnyomó többségük középfokú végzettségű, a középosztály tagja, noha a legfelsőbb rétegekhez tartozók is az átlagosnál jóval nagyobb arányban találhatóak meg közöttük. Jövedelmüket tekintve nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia, az azonban kijelenthető, hogy elsődlegesen nem a legszegényebb csoportokhoz tartoznak. Az átlagosnál jóval nagyobb mértékben jellemzi őket az elitellenes, rendszerellenes és bevándorlásellenes attitűd. Továbbá markánsan jobboldali pozíciójukból kifolyólag tekintélyelvűbbek, rendpártibbak és vallásosabbak, mint egy átlag spanyol választó. Míg a jellemzők számottevő része – például attitűdök, férfiak túlsúlya – illeszkedik a szakirodalom eddigi megállapításaihoz, addig az alacsonyabban képzettek és a legszegényebbek kisebb súlya miatt unikálisnak nevezhető a VOX a radikális jobboldali pártcsaládon belül.

A VOX választóinak több mint 63 százaléka a konzervatív Néppártra, 16 százalékuk pedig a jobbközép, liberális Ciudadanosra voksolt 2016-ban, vagyis bázisuk döntő többsége a jobboldalról érkezett. Ellenben a 2019. novemberi választások után felvett adatok szerint a VOX szavazóinak 68 százaléka már a tavasszal tartott választásokon is a pártra szavazott.

8. táblázat: A VOX szavazóinak korábbi pártpreferenciája

<i>Korábbi szavazatok</i>	<i>Általános választások</i>	
	<i>2016. június</i>	<i>2019. április</i>
VOX	1,60%	68,00%
Néppárt (PP)	63,60%	14,48%
Ciudadanos (C's)	16,60%	8,81%
Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE)	5,80%	4,30%
Unidos Podemos (UP)	3,00%	1,89%
Egyéb párt	1,40%	0,63%
Érvénytelen/NT/NV	8,00%	1,88%
Összesen	100,00%	100,00%

Forrás: Saját gyűjtés a CIS adatai alapján

5. Kínálati oldal

Érdemes megvizsgálni azt is a VOX felemelkedésének megértéséhez, hogy mit kínál a párt a spanyol társadalomnak: melyek a VOX által képviselt legfontosabb ügyek, hogyan juttatja el ezeket a célközönséghez, milyen a párt belső szerkezete és működése, és mindez hogyan illeszkedik a spanyol pártrendszer jellegzeteségei közé.

5.1 A VOX értékei, céljai és felépítése

A párt aktuális programjában, az Agenda Españában húsz témakör mentén kerülnek elő a VOX által azonosított problémák és a párt ajánlásai.⁴³ Ezek közül az egyik legfontosabb programpont, mely markánsan megkülönbözteti a pártot a pártrendszer többi szereplőjétől, a spanyol állam átalakításának követelése. Állításuk szerint az autonóm tartományok jelenlegi formájukban gyengítik az egységes spanyol identitást, valamint a szeparatista erők révén az ország szétesésének a lehetőségével is fenyegetnek. A pártprogram értelmében ennek ellensúlyozására egy erőteljes centralizációra van szükség, visszaadva a központi kormány számára a kontrollt. A szeparatista erők állami támogatását teljes egészében meg kell szüntetni, illetve meg kell akadályozni a választásokon való elindulásukat.⁴⁴

A gazdaságpolitikai célkitűzéseik egyaránt tartalmaznak adócsökkentő és kiadásokat növelő ígéreteket. A párt számos adónemet eltörölné, csökkentené a jövedelemadó mértékét és a vállalatok anyagi terheit.⁴⁵ Ugyanakkor több pénzt költene egészségügyre, oktatásra és nyugdíjakra, béremeléseket eszközölné, illetve szociális bérlakásokat építené a családok és az idősek számára.⁴⁶

A nemzeti szuverenitás kérdése megjelenik többek között a biztonságpolitika, az energiapolitika és a gazdaságpolitikai területén, amely magába foglalja a hazai iparpolitika fellendítését, a helyi kereskedelem

⁴³ VOX 2021.

⁴⁴ Uo. 6–8.

⁴⁵ Uo. 21–22.

⁴⁶ Uo. 14–19.

ösztönzését és a hazai termékek védelmét.⁴⁷ A VOX Európai Unióhoz való viszonyulását is a nemzeti szuverenitás kiemelése határozza meg. Ennek értelmében ugyan együtt kell működni azokon a területeken, ahol a kitűzött célokat gyorsabban és hatékonyabban el lehet érni közösen, de a tagállamok szuverenitását minden esetben tiszteletben kell tartani. A bevándorlás témaköre is kiemelt helyen szerepel a programban, hiszen elérendő célként fogalmazzák meg az országban illegálisan tartózkodó migránsok kiutasítását és a bevándorlókat segítő NGO-k anyagi támogatásának leállítását.⁴⁸

Néhány klasszikusan liberálisnak mondható követelés is előkerül a programban, például az emberi méltóság, a lelkiismereti és szólásszabadság, valamint az egyenlő jogok biztosítása mindenki számára. Ugyanakkor a VOX küzdeni akar a *cancel culture* és a politikai korrektség ellen, melyekre a szólásszabadság ellenségeiként tekint.⁴⁹ A szociokulturális konzervativizmus jelei is fellelhetők a programban: az abortusz és az eutanázia elutasítása, illetve a genderideológia teljes elvetése.⁵⁰

Az Agenda España három olyan csoportot említ meg, akik a párt szerint a spanyol nemzet ellenségei: a migránsok, a szeparatisták, illetve a szocialista-globalista elit. Utóbbi felelős minden fennálló problémáért, az ipar szisztematikus leépítésétől és az alacsony bérektől⁵¹ a szuverenitást csorbító viszonyok kialakulásán át⁵² egészen a veszélyes és romboló eszmék propagálásáig (például multikulturalizmus, genderideológia, klímavallás).⁵³

A programban egyértelműen fellelhetők az euroszkepticizmus és a gazdaságipolitikai protekcionizmus formájában testet öltő nacionalizmus; a rendpárti és tekintélyelvű elemek (szeparatistákkal szembeni fellépés, migránsok kitoloncolása); a bevándorlásellenesség; valamint rendszerellenes szólások a politikai rendszer átalakítása kapcsán. Gazdasági programjuk egyaránt tartalmaz jobb- és baloldali elemeket, mely

47 Uo. 15–16.

48 Uo. 25–26.

49 Uo. 41.

50 Uo. 43–44.

51 Uo. 29

52 Uo. 33.

53 Uo. 19.

azt a célt szolgálja, hogy több csoport egyidejű elérésével egy osztályokon átívelő szavazóbázisra tegyenek szert. A párt programjában megfogalmazódik az elitellenesség, populista keretezésben. Az elit minden baj forrása, eredendően rossz, miközben a spanyol nemzetet egy olyan szerencsétlen csoportként ábrázolja a program, akik kizárólag a pusztító tevékenységet folytató elitnek köszönhetik rossz helyzetüket.⁵⁴

Látható, hogy a VOX által felvetett témák és a szavazóbázisukra jellemző legfontosabb attitűdök között komoly átfedés van. Ennek köszönhetően a párthoz való értékalapú kötődés bizonyítéka még inkább igazolhatóvá válik. Annak köszönhetően, hogy a VOX üzenetei igen sokrétűek, kialakítottak egy osztályokon és korcsoportokon átívelő szavazóbázist, melynek eredményeként olyanokat is képesek voltak megszólítani, ha kisebb mértékben is, akik egyébként nem helyeznék magukat a bal–jobb skála jobb szélére.

Llamazares és szerzőtársai a 2000-es években írtak már arról, hogy a népszerűtlen francóista elemek elhagyása megteremtené a lehetőségét egy radikális jobboldali párt megerősödésének.⁵⁵ A VOX programjából ezek valóban kimaradtak. A VOX egy modern, radikális jobboldali párt, amely előszeretettel alkalmaz populista retorikát, tehát minden olyan jellemző birtokában van (például nacionalizmus, tekintélyelvűség, bevándorlásellenesség), amelyek a radikális jobboldali pártcsaládba való tartozás feltételeiként meghatározhatók.

A pártot egy viszonylag egyszerűnek mondható, hierarchikus struktúra jellemzi: a VOX legfőbb szerveként szolgáló Országos Végrehajtó Bizottság jogosult a tartományi vezetők kinevezésére az ötszáz főnél kisebb szervezetekben, illetve a jelöltek listáját akár teljes egészében felülírhatja.⁵⁶ Elindulásuk óta nagy hangsúlyt fordítanak a tagság növelésére, néhány év leforgása alatt ötezerről hatvanezer főre növelték bázisukat.⁵⁷ 2019-ben jelentős átalakítások történtek a VOX belső életében. A változásoknak két fontos lépcsőfoka volt: egyfelől ekkor került bevezetésre a területi vezetők rendszere, amely hatékonyabbá tette a működést, más-

⁵⁴ Uo. 15; 20; 23; 28; 39.

⁵⁵ Llamazares et al. 2006

⁵⁶ VOX 2020.

⁵⁷ Uo. 2020.

felől kezdetét vette a helyi, területi és országos vezetők képzése is,⁵⁸ mely a tényleges professzionalizálódás felé tett fontos lépésként értelmezhető.

Jelentős választási áttöréseket persze el lehet érni stabil szervezeti háttér nélkül is, azonban annak érdekében, hogy az elért eredmények a későbbiek során megismételhetők legyenek, elengedhetetlen a stabil, hatékonyan működő pártszervezeti struktúra megléte.⁵⁹ Mint látható, a VOX igyekszik az említett kritériumnak megfelelni. Folyamatosan növelték tagjaik létszámát, átalakították a szervezeti struktúrájukat, illetve képzéseket indítottak annak érdekében, hogy a párt vezetőit hosszú távon is képesek legyenek biztosítani. Azaz elődjeikhez képest jóval szervezettebbek, előrelátóbbak és professzionálisabbak.

5.2 A média hatása

Áttörését megelőzően a VOX több esetben képes volt országos méretű médiamegjelenést produkálni egy-egy ügy kapcsán. A *vistalegréi* nagygyűlés jelentette számukra az igazi médiaáttörést, ugyanis Spanyolország két legolvasottabb lapjában korábban soha nem látott számban jelentek meg a pártról szóló beszámolók. Ez a médiafigyelem abszolút számokban is jónak tekinthető, a VOX akkori méretéhez képest viszont egészen kimagasló.⁶⁰ A pártról megjelenő írások részletesen mutatták be a VOX legfontosabb üzeneteit, mint például a szeparatizmussal szembeni erőteljesebb fellépést, az illegális migráció megállítását és a pártrendszer többi szereplőjére vonatkozó durva megjegyzéseket, melyekkel a VOX igyekezett ráerősíteni a spanyol társadalom pártellenes attitűdjére. Mivel az említett eseményekre csupán néhány héttel az andalúziai választások előtt került sor (2018. december), sok választó érezhette azt, hogy a VOX jelentős erőt képvisel, ami fokozhatta a rájuk való szavazási hajlandóságot.

A VOX azonban nemcsak a hagyományos média eszközeit használta, hanem a közösségi média jelentette lehetőségeket is. Ezen felületek használatával egy jóval közvetlenebb kapcsolatot tudott kialakítani választó-

58 infoLibre, 2019.

59 Mudde 2007, 265.

60 Olalla et al. 2019.

ival, a közvetített üzenetek tartalmát pedig teljes egészében kontrollálni tudta, valamint a fiatalabb választókhöz is nagyobb arányban jutott el.

A spanyol pártok közül a VOX rendelkezik a legnagyobb követői bázissal az Instagram és a YouTube felületein.⁶¹ A platformokat a kampányok során előszeretettel használják üzeneteik közzétételére, ami meglehetősen sikeresnek mondható, ugyanis az említett felületeken a spanyol pártok közül a VOX hatása és láthatósága a legnagyobb.⁶² A 2019 áprilisában tartott választás kampányában Instagram-posztjaiknak 56 százalékát az „ellenség-veszély” dimenzió mentén lehetett értelmezni, mely elsősorban a szeparatistákra, a bevándorlókra, a baloldalra, illetve a feministákra vonatkozott.⁶³ Vagyis az ellenségképek szerepeltetése a kampányuk szerves részét képezte. Mindezt egy olyan felületen, ahol rövid, lényegre törő üzeneteket lehet átadni képi, videós illusztrációval, ténylegesen megszemélyesítve az általuk megjelölt legfőbb ellenségeket.

Ebben a kampányban a VOX legtöbbet szereplő politikusa a pártelnök, Santiago Abascal volt, aki az összes poszt 42 százalékban jelent meg valamilyen formában. A VOX országos politikusai ennél jóval kisebb arányban jelentek meg a felületen: a főtárgyaló, Javier Ortega Smith 9, a nemzetközi kapcsolatokért felelős Iván Espinosa és felesége, a párt madridi szervezetének vezetője, Rocío Monasterio 4-4 százalékban.⁶⁴ Abascal ilyen mértékű szerepeltetése a párt megerősödésének szempontjából fontos tényező. Ő ugyanis egy roppant karizmatikus politikus, akivel a spanyolok képesek azonosulni, ami végül a választások napján a párt egészét sikerre viheti.

61 Jelenleg a VOX YouTube-csatornáján 468 ezer feliratkozóval, míg Instagramon 650 ezer követővel rendelkezik. Az országos pártok közül, ugyan jelentősen lemaradva, de a Podemos követi őket a sorban (YouTube: 130 ezer feliratkozó, Instagram: 260 ezer követő).

62 Cea Esteruelas 2019, 41.

63 Aladro–Requeijo 2020, 211.

64 Uo. 212.

5.3 A spanyol pártrendszer trendjei

A spanyol pártrendszert az 1980-as évektől nagymértékű stabilitás jellemezte. A szocialisták 1982-es győzelme után még háromszor nyerték meg az általános választásokat, noha ezt követően dominanciájuk jelentősen csökkent. 1993-tól kezdve két blokk állt egymással szemben, hiszen a jobboldal egyetlen szereplője a Néppárt lett a kereszténydemokrata CDS eltűnése okán, míg a baloldal egyeduralmódója a szocialista PSOE maradt. Ennek köszönhetőn a két blokk immáron közvetlenül egymással küzdött a középen helyet foglaló választók szavazatainak megszerzéséért. Ez az állapot egészen a 2014-es EP-választásokig állt fenn, amikor két újabb szereplő lépett be a politikai térbe, a radikális baloldali Podemos és a jobbközép, liberális Ciudadanos.⁶⁵

A 2008-as gazdasági válság eredményeként a kormányon lévő szocialistáknak megszorításokat kellett eszközölniük, ami miatt óriási vereséget szenvedtek 2011-ben. Ugyan a Néppárt programjában adócsökkentést és visszafogottabb megszorításokat ígért, kormányra kerülésüket követően adóemelésbe, tömeges elbocsátásokba és a szociális kiadások csökkentésébe kezdtek.⁶⁶ Ezt a nehéz helyzetet használta ki a Podemos és a Ciudadanos, amelyek az évtizedes stabilitás után újoncként léptek be a spanyol politikai életbe, hangsúlyosan megkülönböztetve magukat a régi elittől, ezáltal is növelve a polarizáció mértékét. 2018-ban ehhez a pártrendszerhez csatlakozott a VOX immáron releváns pártként.

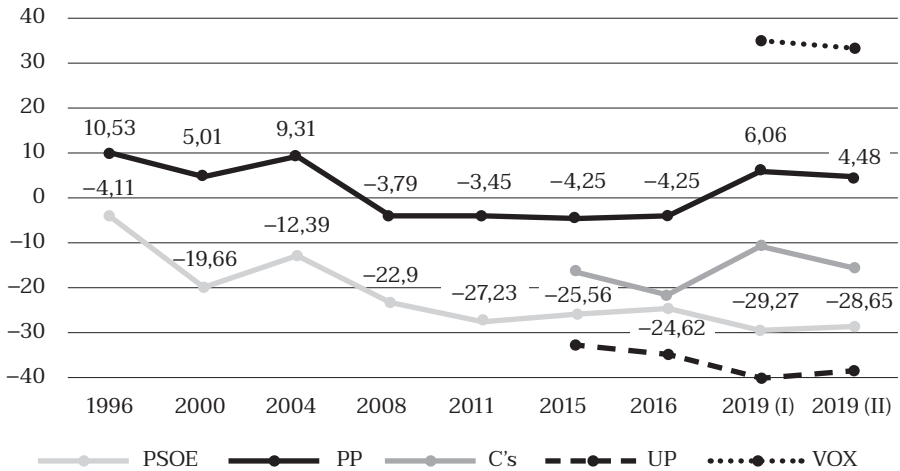
A politikai kontextus rövid tisztázása után igyekszem tesztelni a két egymással versengő hipotézist – Ignazi, illetve a Kitschelt–McGann páros egymásnak ellentmondó felvetését a bevett jobboldali pártok által elfoglalt pozíció változásában –, hogy kiderüljön, melyik elmélet szolgál magyarázattal a VOX áttörésére. A pártok pozíciójának mérésére, valamint évtizedes mozgásuk feltérképezésére a Manifesto Project adatbázisát és az általuk alkalmazott RILE indexet fogom használni.⁶⁷

65 Méndez Lago 2020.

66 Santana–Montero 2020.

67 A MARPOR adatbázisa a pártprogramok elemzésén alapul. Sajátos kódolási rendszerük segítségével azonosítják a programokban fellelhető bal- és jobboldali elemeket, melynek összegzésével a RILE index végül megmutatja a párt bal–jobb skálán elfoglalt pozícióját.

1. ábra: A spanyol pártok RILE-index szerinti pozíciója (1996–2019)

Forrás: Saját illusztráció a Manifesto Project Dataset alapján
 Megjegyzés: A nullánál magasabb pontszám jobboldali,
 míg az annál kisebb szám baloldali pártot jelöl a programja alapján.

Az 1. ábra tanúsága szerint Kitschelt és McGann tézise részben igazolható. Igaz, hogy a Néppárt és a PSOE konvergenciája teljes egészében nem valósult meg a vizsgált időszakban, sőt bizonyos választásokat összehasonlítva még nőtt is a közöttük lévő távolság, azonban két dolog biztosan kijelenthető. Egyrészt a 2011-es évtől kezdődően a két párt kimutathatóan közeledett egymás felé, másrészt Mariano Rajoy vezetése alatt a Néppárt nemcsak hogy elindult a centrum felé, hanem minimálisan át is lépett a skála túloldalára. Mindkét folyamat egészen a 2019-es választásokig tartott, amikor Pablo Casado elnöksége visszavitte a Néppártot a jobboldalra, azonban teljes egészében továbbra sem szerezték vissza korábbi pozíciójukat.

Az említett időszakban a spanyol pártrendszer egésze jelentősen baloldali irányba mozdult el, teret hagyva a politikai paletta jobb oldalán. Jó okunk van azt feltételezni, hogy ez idő alatt nem lettek kevesebben a jobboldali érzelmű szavazók, így rájuk a Néppárt centrumba történő elmozdulása elidegenítően hathatott. Az így keletkezett teret elsőként a magát jobbközép, liberálisként definiáló Ciudadanos próbálta meg betölteni. Ez eleinte sikerült is, de ez az állapot hosszú távon nem volt fenn-

tartható. Egyfelől a párt programját tekintve nem is nevezhető ténylegesen jobboldalinak, így csak azok számára szolgált valós alternatívaként, akik nem a Néppárt centrumba történő elmozdulása miatt ábrándultak ki a pártból, hanem például korrupciós ügyeik vagy a 2011-es kampányban tett ígéreteik és kormányzati tevékenységük közötti ellentmondások okán. De, ami ennél jóval fontosabb ok, az a katalán válsághoz fűződő viszonyukban keresendő.

A 2017 októberében kezdődő katalán alkotmányossági válságból a Ciudadanos eleinte profitált. Az országot irányító Néppárt kezéből kicsúszott az irányítás, így a polgárok egy jelentős része úgy értékelte a helyzetet, hogy a Ciudadanos az a párt, amely leginkább képes szembeszállni a függetlenségpárti erővel. A Ciudadanos igyekezett napirenden tartani a kérdést, mert a válság kirobbanása óta láthatóan emelkedett a népszerűsége,⁶⁸ azonban a téma kapcsán egyre növekedő polarizáció mégis a VOX-nak kedvezett, amely a fennálló problémára jóval erőteljesebb válaszokat adott. A jelenségre Mudde is felhívja a figyelmet, hiszen megállapítása szerint az újdonsült kihívó hasznára válik, ha a többi párt olyan kérdésekre helyez hangsúlyt, melyekre a radikális jobboldal meggyőzőbb válaszokat képes adni.⁶⁹

A 2019 novemberében tartott általános választások után készített felmérésben a megkérdezett választópolgárok 30 százaléka a katalán helyzetet és az autonóm tartományok kérdését jelölte meg, mint a kampány legfontosabb témáit, amelyek magasan a leggyakoribb válaszok voltak.⁷⁰ Vagyis a VOX nemcsak hogy képes volt profitálni a katalán válságból, hanem azt is elérték, hogy ez a kérdéskör határozza meg leginkább a választási kampányt. Nem meglepő módon a spanyol radikálisok az említett választáson érték el eddigi legjobb eredményüket.

A VOX az 1. ábra szerint a leginkább jobboldali pozíciót foglalja el a pártrendszerben, és mint korábban láthattuk, a programjában is kiemelt jelentőséget tulajdonít a szeparatisták jelentette veszélynek. Összességében tehát elmondható, hogy a VOX képes volt betölteni a Néppárt elmozdulása miatt kialakuló űrt a jobboldalon – igazolva ezzel Kitschelt

⁶⁸ El País 2019.

⁶⁹ Mudde 2007, 241–242.

⁷⁰ CIS 2019.

és McGann tézisé – mivel egyfelől esetükben egy markánsan jobboldali pártról beszélhetünk, másfelől a katalán válság jelentette polarizáció feltehetően sokakat a párt által képviseltekhez „radikalizált”.

6. Összegzés

A tanulmány a VOX térnyerésének legfontosabb tényezőit mutatja be. A spanyol pártrendszerben keresleti oldalon már korábban megteremtődött a lehetősége egy radikális jobboldali párt megerősödésének, hiszen a migráció növekedésével, a gazdasági válság, illetve annak elrontott kezelése eredményeként nőtt a spanyol társadalom elégedetlensége. A stabil pártrendszer felbomlásával, valamint a Podemos és a Ciudadanos megjelenésével a VOX előtt már két új szereplő is képes volt áttörni az addigi gátakat. A spanyol radikálisok a katalán válság hatására érdemelték ki először a nagyobb figyelmet, majd az andalúz választások előtti nagygyűlésük eredményeként korábban soha nem látott mértékű médiajelenlést kaptak. Az Andalúziában elért sikereket kihasználva igyekeztek növelni tagságukat és hatékonyabbá tenni a pártszervezetet, valamint folytatták korábban megkezdett kommunikációjukat a közösségi médiában. Két szereplő is segítette VOX-ot, egyfelől a Néppárt, mely korábban elindult a centrum felé, elidegenítve jobboldali szavazók egy jelentős részét, másfelől a Ciudadanos, akik saját céljaik érdekében a katalán válság kérdését folyamatosan napirenden tartották. A VOX mindkét történésből profitálni tudott, hiszen megszerezte a Néppártból kiábrándult szavazókat, akik tényleges jobboldali alternatíva hiányában korábban a Ciudadanosra is szavaztak, illetve a napirenden lévő katalán kérdésre sokkal tisztább, és a polgárok számára vonzóbb, hitelesebb válaszokkal tudott szolgálni.

Irodalom

- Aladro Vico, Eva – Requeijo Rey, Paula 2020: Discurso, estrategias e interacciones de VOX en su cuenta oficial de Instagram en las elecciones del 28-A. Derecha radical y redes sociales. *Revista Latina de Comunicación Social*, No. 77., 203–229.
- Alonso, Sonia – Kaltwasser, Cristóbal Rovira 2015: Spain: No Country for the Populist Radical Right? *South European Society and Politics*, Vol. 20., No. 1., 21–45.
- Betz, Hans-Georg 1994: *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York, Palgrave Macmillan.
- Cea Esteruelas, María N. 2020: Nivel de interacción de la comunicación de los partidos políticos españoles en redes sociales. *MARCO*, No. 5., 41–57.
- Centro de Investigaciones Sociológicas 2019a: *Barómetro de Diciembre 2019*. Madrid: CIS. https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14479 (Letöltve: 2022. május 1.)
- Centro de Investigaciones Sociológicas 2019b: *Macrobarómetro de Marzo 2019* Madrid: CIS. https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14447&cuestionario=17380&muestra=24134 (Letöltve: 2022. május 1.)
- Centro de Investigaciones Sociológicas 2019c: *Macrobarómetro de Octubre 2019* Madrid: CIS. https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14473&cuestionario=17452&muestra=24446 (Letöltve: 2022. május 1.)
- Dúró József – Hajdú András 2020: Új nacionalizmus. In Dúró József (szerk.) *Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 11–51.
- El País 2019: ¿A qué se debe la caída de Ciudadanos en las elecciones? *El País*. https://elpais.com/politica/2019/11/11/actualidad/1573468847_897656.html (Letöltve: 2022. május 1.)
- ESS 2020: *European Social Survey Round 9 Data. Data file edition 3.1. NSD*. Norway: Norwegian Centre for Research Data. Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS9-2018. (Letöltve: 2022. május 1.)
- Europa Press 2018: Vox llena Vistalegre con la „España viva” de la „resistencia”: „Desbordaremos las urnas”. *Europa Press*. <https://www.europapress.es/nacional/noticia-vox-llena-vistalegre-espana-viva-resistencia-desbordaremos-urnas-20181007160218.html> (Letöltve: 2022. május 1.)
- González Enríquez, Carmen 2017: *La excepción española: el fracaso de los grupos de derecha populista pese al paro, la desigualdad y la inmigración*. Working Paper. Madrid, Real Instituto Elcano.
- Ignazi, Piero 2003: *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford, Oxford University Press.
- InfoLibre 2019: Vox refuerza su estructura y anuncia: „El Vox actual no tiene nada que ver con el que habrá”. *infolibre.es* https://www.infolibre.es/politica/vox-refuerza-estructura-anuncia-vox-actual-no-ver-habra_1_1173579.html (Letöltve: 2022. május 1.)
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony 1995: *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Michigan, University of Michigan Press.
- Lipset, S. Martin – Rokkan, Stein 1967: Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments. In Lipset, S. Martin – Rokkan, Stein (szerk.) *Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives*. New York, The Free Press.
- Llamazares, Iván – Ramiro, Luis – Saumade, Frédéric 2006: Les espaces politiques restreints de la droite radicale espagnole. Une analyse des facteurs politiques de la faiblesse de la nouvelle droite en Espagne. *Pôle Sud*, Vol. 25., No. 2., 137–152.

- Méndez Lago, Mónica 2020: Parties and Party System. In Muro, Diego – Lago, Ignacio (szerk.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford, Oxford University Press, 329–346.
- Montero, José Ramón – Torcal, Mariano 1990: Voters and citizens in a new democracy: Some trend data on political attitudes in Spain. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 2., No. 2., 116–140.
- Mudde, Cas 2007: *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Muñoz, Jordi 2009: From national-catholicism to democratic patriotism? Democratization and reconstruction of National Pride: The Case of Spain (1981–2000). *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 32., No. 4., 616–639.
- Norris, Pippa 2005: *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Olalla, Sergio – Chueca, Enrique – Padilla, Javier 2019: Spain is no longer exceptional: Mainstream media and the far-right party Vox. *Euro Crisis in the Press*. <https://blogs.lse.ac.uk/eurocrisispress/2019/01/10/spain-is-no-longer-exceptional-mainstream-media-and-the-far-right-party-vox/> (Letöltve: 2022. május 1.)
- Público 2017: La afiliación al partido ultraderechista VOX aumenta un 20% en 40 días. *Público*. <https://www.publico.es/politica/afiliacion-partido-ultraderechista-vox-aumenta-20-40-dias.html> (Letöltve: 2022. május 1.)
- Sangiao, Sergio 2018: Los orígenes de Vox: el aznarato y la lucha contra ETA. *ctxt.es*. <https://ctxt.es/es/20181129/Politica/23127/vox-aznar-eta-esperanza-aguirre-sergio-sangiao.htm> (Letöltve: 2022. május 1.)
- Santana, Andrés – Montero, José Ramón 2020: Elections in Spain. In Muro, Diego – Lago, Ignacio (szerk.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford, Oxford University Press, 347–369.
- Torcal, Mariano – Christmann, Pablo 2020: Political Culture in Spain in the Twenty-First Century: Symptoms of a crisis of representation. In Muro, Diego – Lago, Ignacio (szerk.): *The Oxford Handbook of Spanish Politics*. Oxford, Oxford University Press, 313–328.
- Volkens, Andrea – Burst, Tobias – Krause, Werner – Lehmann, Pola – Matthieß Theres – Regel, Sven – Weißels, Bernhard – Zehnter, Lisa 2021: *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project Version 2021a*. Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. <https://doi.org/10.25522/manifesto.mpps.2021a> (Letöltve: 2022. május 1.)
- VOX 2020a: Cuentas anuales VOX 2020. *voxespana.es* <https://www.voxespana.es/cuentas-anuales/cuentas-anuales-vox-2020-20210407> (Letöltve: 2022. május 1.)
- VOX 2020b: Estatutos. *voxespana.es*. <https://www.voxespana.es/espana/estatutos> (Letöltve: 2022. május 1.)
- VOX 2021: Agenda España. *agendaespana.es* https://agendaespana.es/wp-content/uploads/2021/10/AgendaEspana_VOX.pdf (Letöltve: 2022. május 1.)